

Sveriges fåglar

2022

Hur går det för Sveriges fåglar
med särskilt fokus på läget
i fjällvärlden?

Svensk
Fågeltaxering

BirdLife
SVERIGE

Innehåll

- 3 Hur går det för Sveriges fåglar?
- 4 Talrika och vitt spridda häckande arter
- 10 Ovanliga och lokalt häckande arter
- 15 Långa serier av inventeringar av fjällens fåglar
- 19 Klimatförändringarna påtagliga i fjällvärlden
- 23 Lämlar och ripor viktiga i fjällens ekologi
- 26 Uppåt och nedåt för fjällens rovfåglar
- 29 Fjällskogarna viktiga – men framtiden osäker
- 32 Tavvavuoma – den svenska tundran
- 34 Inventera mera!
- 35 Vilka är vi?
- 36 Dubbelbeckasinen

Denna sida: Fjällpipare.
Foto: Tomas Lundquist/N.

Omslag: Dalripa.
Foto: Johannes Rydström/N.

Denna publikation bygger på resultat från
inventeringar gjorda till och med 2021.

Producerad av BirdLife Sverige i samarbete med
Svensk Fågeltaxering vid Lunds universitet.

Hur går det för Sveriges fåglar?

Hur går det för Sveriges fåglar? Frågan är relevant ur flera perspektiv. I riksdagsbeslut och genom att ansluta oss till internationella konventioner har Sverige som nation förbundit sig att stoppa förlusterna av biologisk mångfald. Dessutom har fåglarna ett stort värde som indikatorer på tillståndet i vår miljö. Eftersom de är både synliga och ljudliga och oftast aktiva under dygnets ljusa timmar, är de betydligt lättare att följa än de flesta andra organismgrupper. Slutligen har alla organismer ett värde i sig, och vi bör ha en skyldighet att lämna en lika rik värld till våra efterkommande som den vi själva haft möjlighet att uppleva.

I drygt 75 år har BirdLife Sverige (Sveriges Ornitologiska Förening) följt och dokumenterat landets fågelfauna. Sedan 1970-talet har denna verksamhet utökats och förstärkts av mera vetenskapliga inventeringar inom ramen för det som idag är Svensk Fågeltaxering. Dessa inventeringar drivs av Lunds universitet och finansieras av Naturvårdsverket och landets länsstyrelser. Även ArtDatabanken vid Sveriges Lantbruksuniversitet samt landets fågelstationer bidrar i väsentlig grad till att följa utvecklingen hos våra fåglar.

Blåhake. Foto: Kurt I Jonsson.

Ett särskilt tack till alla inventerare!

Fågelövervakningen i Sverige drivs av statliga institutioner och BirdLife Sverige, men den är beroende av många frivilliga fågelskådares insatser. I mångt och mycket bygger verksamheten på insatser från dessa frivilliga; varje år deltar fler än 720 personer i Svensk Fågeltaxerings inventeringar och många fler bidrar till den samlade kunskapen genom att medverka i olika projekt eller rapportera sina observationer.

Vi vill därför rikta ett särskilt tack till alla som lägger ner tid på att inventera, räkna och rapportera fåglar. Den tid som var och en av dessa lägger ner varierar, men varje bidrag är värdefullt. Om du är en av alla dessa frivilliga – stort TACK!

Om du ännu inte tillhör denna skara, varför inte fundera över att medverka i något av de många övervakningsprogram som finns?

Läs mera om dessa på sid. 34.

Fjälltrakterna

Vi vågar påstå att vi idag har en bra bild av hur det går för Sveriges fåglar, såväl i landet som helhet som i olika landskapstyper. Denna kunskap växer dessutom genom att vi under senare tid utökat inventeringsprogrammen. Samtidigt är det viktigt att påpeka att fågelfaunan är föränderlig och att den ständigt påverkas av olika faktorer i omvärlden. Detta gäller inte minst hur vi utnyttjar och påverkar naturen både direkt och indirekt genom ett ändrat klimat.

Fåglarna som hör hemma i fjällvärlden har inte utsatts för samma genomgripande förändringar av landskapet som varit fallet i våra skogs- och jordbruksbygder. Men redan nu ser vi tydliga tecken på förändrade villkor som en följd av klimatförändringarna. Sydliga arter sprider sig norrut medan nordliga arter och höghöjdsarter ser ut att retirera. Följderna av klimatförändringarna kan dessutom vara svårtolkade. Instabila vintar misstänks bidra till att de gnagartopparna blir lägre eller rent av uteblir. Stora snömängder under senvintern kan också bidra till försenad snösmältning och att vissa marker inte blir tillgängliga i tid för häckningen.

En stor majoritet av de svenska ljungpiparna häckar i fjällen. Beståndet har varit stabilt de senaste 20 åren i landet i stort även om arten gått tillbaka i mer marginella häckningsområden (som på myrar i Sydsverige). Foto: Tomas Lundquist.

Talrika och vitt spridda häckande fåglar

Övervakning av populationsförändringar hos vanliga och vitt spridda häckande fåglar är viktig av flera skäl: vi kan se förändringar hos enskilda arter, vi kan få tidiga varningssignaler som kan ha betydelse för hela livsmiljöer eller ekosystem och vi får möjlighet att följa upp och bedöma effektiviteten av politiska beslut inom natur- och miljöområdet.

Svensk Fågeltaxering driver sedan många år flera inventeringsprogram, idag med hjälp av totalt fler än 720 personer. År 2021 gjordes 889 midvinterräkningar av sjöfågel, 586 vinterpunkt-rutter och 219 sommarpunkt-rutter, 445 standardrutter, 159 natrutter, 399 sjöfågel-rutter under häckningstid, 198 rutor inom kustfågelinventeringen och 144 septemberräkningar av sjöfågel.

Midvinterräkningarna av sjöfågel har pågått sedan sent 1960-tal. Motsvarande septemberinventeringar startade i början av 1970-talet. Vinter- och sommarpunkt-rutterna har genomförts sedan mitten av 1970-talet, standardrutterna startades 1996, natrutterna drogs igång 2010 och sjöfåglar under häckningstid samt kustfågelprogrammet har funnits sedan 2015.

Samtliga delprogram är värdefulla, men särskilt standardrutterna bör framhävas eftersom dessa dels är jämnt fördelade över landet och dels är fastlagda i förväg. Den enskilda inventeringen kan alltså inte påverka ruttens sträckning utan ska följa en 8 km lång runda i form av en kvadrat med 2 km sida. Detta innebär att rutterna ger en representativ bild av den svenska fågelfaunan. Sedan starten 1996 har landets 716 standardrutter inventerats i genomsnitt nästan 15 gånger.

Det ska betonas att ett mindre antal arter, främst natt-aktiva eller sådana med specifika biotopkrav, inte fångas upp i tillräcklig grad inom systemet. Dessa brister kommer delvis att avhjälpas genom de nya inventeringssystem som startats under de senaste drygt tio åren.

I följande tabell redovisas resultatet av de fasta standardrutterna i två perspektiv, ett längre på 20 år och ett kortare på 10 år.

Tabell 1. Översikt över antalsförändringar under 20 respektive 10 år hos svenska häckande arter där minst 5 individer per år inräknas på standardrutterna (totalt 188). I de flesta fall är detta talrika och väl spridda, huvudsakligen dagaktiva fågelarter. I tabellerna 1 och 2 ingår samtliga i Sverige häckande fåglar.

Denna tabell listar alla arter som det går att beräkna en trend för baserat på standardrutterna och där fler än fem individer observerats per år. I tabellen anges beräknat antal par i Sverige 2018 och det genomsnittliga antalet fåglar som räknas per år (2002–2021). För de 20 respektive 10 senaste åren anges den totala procentuella förändringen i antal över perioden, förändringens statistiska säkerhet (signifikans) samt symboler som översiktligt anger riktning på antalsförändringarna.

▲▲=Kraftig ökning, har ökat signifikant med > 5% per år. ▲=Måttlig ökning, har ökat signifikant med < 5% per år.
▼▼=Kraftig minskning, har minskat signifikant med > 5% per år. ▼=Måttlig minskning, har minskat signifikant med < 5% per år.
= (likhetstecken) Stabil: ingen säker förändring i antal samt liten variation mellan åren.

(≈) Osäker: ingen säker förändring i antal samt stor variation mellan åren.

*, ** eller *** visar att förändringen i antal är statistisk säkerställd. Ju fler stjärnor, desto högre säkerhet. NS betyder att ingen statistiskt säker förändring kan påvisas.

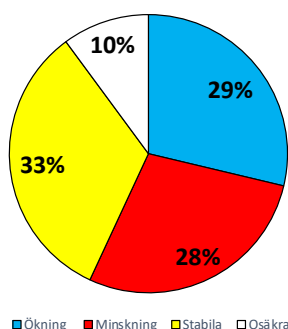
Art	Vetenskapligt namn	Population 2018 (par)		20 år (2002–2021)			10 år (2012–2021)		
				total förändr.	Sign.	Trend	total förändr.	Sign.	Trend
Knölsvan	<i>Cygnus olor</i>	7 500	122	51	**	▲	36	NS	(≈)
Sångsvan	<i>Cygnus cygnus</i>	8 500	247	113	***	▲	51	**	▲
Sädgås	<i>Anser fabalis</i>	420	14	–65	NS	(≈)	–13	NS	(≈)
Grågås	<i>Anser anser</i>	41 000	1081	58	***	▲	32	*	▲
Kanadagås	<i>Branta canadensis</i>	13 000	468	–28	***	▼	–2	NS	=
Gravand	<i>Tadorna tadorna</i>	5 300	87	–44	**	▼	–34	NS	(≈)
Bläsand	<i>Anas penelope</i>	17 000	36	–63	***	▼▼	–45	NS	(≈)
Snatterand	<i>Anas strepera</i>	3 000	12	737	**	▲▲	195	*	▲▲
Kricka	<i>Anas crecca</i>	76 000	129	–40	***	▼	–9	NS	=
Gräsand	<i>Anas platyrhynchos</i>	200 000	554	–1	NS	=	14	NS	=
Skedand	<i>Anas clypeata</i>	1 900	7	–50	NS	(≈)	97	NS	(≈)
Bergand	<i>Aythya marila</i>	1 100	6	–45	NS	(≈)	64	NS	(≈)
Vigg	<i>Aythya fuligula</i>	75 000	194	2	NS	=	–5	NS	=
Sjöorre	<i>Melanitta nigra</i>	6 100	38	–29	NS	=	–35	NS	(≈)
Svärta	<i>Melanitta fusca</i>	7 100	33	–10	NS	=	76	NS	(≈)
Alfågel	<i>Clangula hyemalis</i>	900	23	–42	*	▼	–30	NS	(≈)
Ejder	<i>Somateria mollissima</i>	59 000	457	–65	***	▼▼	–32	*	▼
Knipa	<i>Bucephala clangula</i>	65 000	336	–13	*	▼	26	*	▲
Småskrake	<i>Mergus serrator</i>	21 000	81	–13	NS	=	–22	NS	(≈)
Storskrake	<i>Mergus merganser</i>	34 000	151	62	***	▲	73	***	▲▲
Salskrake	<i>Mergellus albellus</i>	1 100	5	–74	NS	(≈)	–41	NS	(≈)
Järpe	<i>Bonasa bonasia</i>	64 000	65	–27	**	▼	46	*	▲
Dalripa	<i>Lagopus lagopus</i>	190 000	128	–46	***	▼	49	**	▲
Fjällripa	<i>Lagopus mutus</i>	124 000	60	46	*	▲	–1	NS	=
Orre	<i>Lyrurus tetrix</i>	116 000	420	5	NS	=	36	**	▲
Tjäder	<i>Tetrao urogallus</i>	350 000	207	26	**	▲	50	***	▲
Vaktel	<i>Coturnix coturnix</i>	1 000	5	–16	NS	(≈)	13	NS	(≈)
Fasan	<i>Phasianus colchicus</i>	31 000	182	–39	***	▼	40	**	▲
Smålom	<i>Gavia stellata</i>	1 600	79	32	*	▲	9	NS	=
Storlom	<i>Gavia arctica</i>	6 200	195	–13	NS	=	–21	*	▼
Skåggdopping	<i>Podiceps cristatus</i>	22 000	90	65	**	▲	–31	*	▼
Gråhakedopping	<i>Podiceps grisegena</i>	1 100	6	–85	NS	(≈)	–96	NS	(≈)
Svarthakedopping	<i>Podiceps auritus</i>	2 000	11	172	NS	(≈)	48	NS	(≈)
Storskarv	<i>Phalacrocorax carbo</i>	40 000	701	82	***	▲	–32	*	▼
Rördrom	<i>Botaurus stellaris</i>	660	10	26	NS	=	202	**	▲▲
Gråhäger	<i>Ardea cinerea</i>	7 000	83	17	NS	=	74	**	▲▲
Bivråk	<i>Pernis apivorus</i>	6 600	16	–24	NS	=	7	NS	(≈)
Röd glada	<i>Milvus milvus</i>	3 500	43	215	***	▲▲	43	*	▲
Havsörn	<i>Haliaeetus albicollis</i>	900	14	674	***	▲▲	133	**	▲▲
Brun kärrhök	<i>Circus aeruginosus</i>	1 500	26	18	NS	=	–8	NS	(≈)
Duvhök	<i>Accipiter gentilis</i>	7 600	17	–9	NS	=	25	NS	(≈)

Art	Vetenskapligt namn	Population 2018 (par)	ind. /år	20 år (2002–2021)			10 år (2012–2021)		
				total förändr.	Sign.	Trend	total förändr.	Sign.	Trend
Sparvhök	<i>Accipiter nisus</i>	44 000	25	22	NS	=	20	NS	(≈)
Ormvråk	<i>Buteo buteo</i>	31 000	206	–1	NS	=	18	*	▲
Fjällvråk	<i>Buteo lagopus</i>	3 000	22	9	NS	=	230	*	▲▲
Kungsörn	<i>Aquila chrysaetos</i>	680	7	–5	NS	=	–7	NS	(≈)
Fiskgjuse	<i>Pandion haliaetus</i>	4 100	39	–20	NS	=	–30	NS	(≈)
Tornfalk	<i>Falco tinnunculus</i>	9 600	47	145	***	▲	15	NS	=
Stenfalk	<i>Falco columbarius</i>	4 300	12	–39	NS	=	–6	NS	(≈)
Lärfalk	<i>Falco subbuteo</i>	3 500	20	89	**	▲	15	NS	(≈)
Sothöna	<i>Fulica atra</i>	42 000	49	12	NS	=	84	*	▲▲
Trana	<i>Grus grus</i>	44 000	727	66	***	▲	17	*	▲
Strandskata	<i>Haematopus ostralegus</i>	8 000	155	–15	NS	=	4	NS	=
Större strandpipare	<i>Charadrius hiaticula</i>	15 000	58	40	*	▲	–25	NS	(≈)
Mindre strandpipare	<i>Charadrius dubius</i>	1 800	6	6	NS	(≈)	–18	NS	(≈)
Fjällpipare	<i>Charadrius morinellus</i>	3 600	24	173	**	▲▲	119	*	▲▲
Ljungpipare	<i>Pluvialis apricaria</i>	110 000	593	6	NS	=	7	NS	=
Tofsvipa	<i>Vanellus vanellus</i>	45 000	647	–50	***	▼	–31	***	▼
Mosnäppa	<i>Calidris temminckii</i>	6 000	14	–49	NS	(≈)	–45	NS	(≈)
Skärsnäppa	<i>Calidris maritima</i>	1 800	14	127	NS	(≈)	1	NS	(≈)
Kärdsnäppa (nordl.)	<i>Calidris a. alpina</i>	22 500	45	130	**	▲▲	185	**	▲▲
Myrsnäppa	<i>Calidris falcinellus</i>	5 900	5	–53	NS	(≈)	–32	NS	(≈)
Brushane	<i>Calidris pugnax</i>	25 000	20	–50	*	▼	–57	*	▼▼
Enkelbeckasin	<i>Gallinago gallinago</i>	160 000	400	–7	NS	=	0	NS	=
Morkulla	<i>Scolopax rusticola</i>	580 000	66	–7	NS	=	–14	NS	=
Småspov	<i>Numenius phaeopus</i>	11 000	169	–7	NS	=	–1	NS	=
Storspov	<i>Numenius arquata</i>	6 100	170	–39	***	▼	–30	**	▼
Svartsnäppa	<i>Tringa erythropus</i>	4 300	24	–52	**	▼	–34	NS	(≈)
Rödbena	<i>Tringa totanus</i>	27 000	183	62	***	▲	–2	NS	=
Gluttsnäppa	<i>Tringa nebularia</i>	29 000	298	4	NS	=	2	NS	=
Skogssnäppa	<i>Tringa ochropus</i>	49 000	450	34	***	▲	–18	**	▼
Grönben	<i>Tringa glareola</i>	130 000	603	–2	NS	=	–21	**	▼
Drillsnäppa	<i>Actitis hypoleucos</i>	92 000	179	–19	**	▼	–10	NS	=
Smalnäbb. simsnäppa	<i>Phalaropus lobatus</i>	19 000	24	–22	NS	=	28	NS	(≈)
Fjällabb	<i>Stercorarius longicaudus</i>	13 000	85	87	*	▲	82	*	▲▲
Dvärgmås	<i>Hydrocoloeus minutus</i>	2 800	64	–11	NS	=	340	**	▲▲
Skrattmås	<i>Chroicocephalus ridibundus</i>	98 000	1378	–38	***	▼	–30	**	▼
Fiskmås	<i>Larus canus</i>	100 000	1802	–10	*	▼	0	NS	=
Silltrut	<i>Larus fuscus</i>	15 800	248	22	NS	=	5	NS	=
Gråtrut	<i>Larus argentatus</i>	61 000	806	–33	***	▼	–26	*	▼
Havstrut	<i>Larus marinus</i>	8 000	171	–59	***	▼	–35	*	▼
Fisktärna	<i>Sterna hirundo</i>	25 000	253	6	NS	=	–2	NS	=
Silvertärna	<i>Sterna paradisaea</i>	41 000	181	–47	***	▼	–45	**	▼▼
Småtärna	<i>Sternula albifrons</i>	630	7	–84	*	▼▼	–52	NS	(≈)
Tamduva	<i>Columba livia (domest.)</i>	80 000	186	27	NS	=	10	NS	(≈)
Skogsduva	<i>Columba oenas</i>	12 000	165	19	NS	=	20	NS	=
Ringduva	<i>Columba palumbus</i>	980 000	3970	21	***	▲	16	***	▲
Turkduva	<i>Streptopelia decaocto</i>	3 100	11	10	NS	=	47	NS	(≈)
Gök	<i>Cuculus canorus</i>	67 000	1272	–4	NS	=	–5	NS	=
Hökuggla	<i>Surnia ulula</i>	2 300	10	–24	NS	(≈)	118	NS	(≈)
Kattuggla	<i>Strix aluco</i>	18 000	7	67	NS	(≈)	48	NS	(≈)
Jorduggla	<i>Asio flammeus</i>	1 700	9	–28	NS	(≈)	158	NS	(≈)
Tornseglare	<i>Apus apus</i>	259 000	1214	–43	***	▼	–27	**	▼
Göktyta	<i>Jynx torquilla</i>	25 000	88	19	NS	=	–31	**	▼
Gråspett	<i>Picus canus</i>	1 900	7	–27	NS	(≈)	–26	NS	(≈)

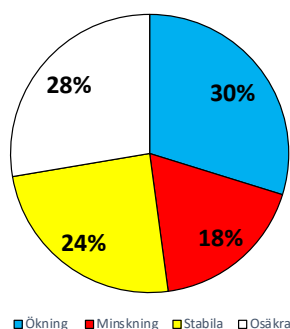
Art	Vetenskapligt namn	Population 2018 (par)	ind. /år	20 år (2002–2021) total förändr.	Sign.	Trend	10 år (2012–2021) total förändr.	Sign.	Trend
Gröngöling	<i>Picus viridis</i>	18 000	148	–14	*	▼	–5	NS	=
Spillkråka	<i>Dryocopus martius</i>	24 000	274	–22	***	▼	–8	NS	=
Större hackspett	<i>Dendrocopos major</i>	210 000	1002	40	***	▲	10	*	▲
Mindre hackspett	<i>Dryobates minor</i>	4 200	15	–34	NS	=	–56	*	▼▼
Tretåig hackspett	<i>Picoides tridactylus</i>	7 900	33	–40	**	▼	–15	NS	(≈)
Trädlärka	<i>Lullula arborea</i>	15 000	44	29	NS	=	98	**	▲▲
Sånglärka	<i>Alauda arvensis</i>	800 000	1332	–4	NS	=	26	***	▲
Backsvala	<i>Riparia riparia</i>	26 000	112	–76	***	▼▼	–60	*	▼▼
Ladusvala	<i>Hirundo rustica</i>	183 000	1087	3	NS	=	–21	**	▼
Hussvala	<i>Delichon urbica</i>	60 000	483	–52	***	▼	–37	***	▼▼
Trädpiplärka	<i>Anthus trivialis</i>	2 360 000	4611	17	***	▲	9	**	▲
Ängspiplärka	<i>Anthus pratensis</i>	1 104 000	1469	3	NS	=	58	***	▲▲
Gulärta (sydl.)	<i>Motacilla f. flava</i>	50 000	74	224	***	▲▲	44	*	▲
Gulärta (nordl.)	<i>Motacilla flava thunbergi</i>	414 000	610	–3	NS	=	24	*	▲
Forsärta	<i>Motacilla cinerea</i>	11 000	15	144	**	▲	153	**	▲▲
Sädesärta	<i>Motacilla alba</i>	291 000	802	–26	***	▼	–18	**	▼
Sidensvans	<i>Bombycilla garrulus</i>	126 000	124	53	*	▲	29	NS	(≈)
Strömstare	<i>Cinclus cinclus</i>	10 000	6	98	NS	(≈)	–34	NS	(≈)
Gärdsmyg	<i>Troglodytes troglodytes</i>	857 000	1761	154	***	▲▲	97	***	▲▲
Järnsparv	<i>Prunella modularis</i>	552 000	913	–12	**	▼	–18	**	▼
Rödhake	<i>Erithacus rubecula</i>	3 847 000	3783	11	***	▲	13	**	▲
Näktergal	<i>Luscinia luscinia</i>	27 000	189	–26	***	▼	–14	NS	=
Blåhake	<i>Luscinia svecica</i>	231 000	148	–13	NS	=	–21	NS	=
Rödstjärt	<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	905 000	1706	22	***	▲	–6	NS	=
Buskskvätta	<i>Saxicola rubetra</i>	215 000	580	–26	***	▼	–3	NS	=
Stenskvätta	<i>Oenanthe oenanthe</i>	290 000	327	5	NS	=	24	*	▲
Ringtrast	<i>Turdus torquatus</i>	9 200	35	112	**	▲	18	NS	(≈)
Koltrast	<i>Turdus merula</i>	1 815 000	3511	1	NS	=	12	**	▲
Björktrast	<i>Turdus pilaris</i>	594 000	1513	–53	***	▼	–32	***	▼
Taltrast	<i>Turdus philomelas</i>	1 930 000	3390	4	NS	=	–3	NS	=
Rödvingetrast	<i>Turdus iliacus</i>	797 000	2119	–42	***	▼	3	NS	=
Dubbeltrast	<i>Turdus viscivorus</i>	470 000	654	92	***	▲	38	***	▲
Gräshoppsångare	<i>Locustella naevia</i>	4 600	16	–14	NS	=	–10	NS	(≈)
Sävsångare	<i>Acrocephalus schoenobaenus</i>	97 000	102	19	NS	=	47	*	▲
Kärrsångare	<i>Acrocephalus palustris</i>	24 000	72	–18	NS	=	–1	NS	=
Rörsångare	<i>Acrocephalus scirpaceus</i>	211 000	108	–24	**	▼	–17	NS	=
Härmsångare	<i>Hippolais icterina</i>	58 000	188	49	***	▲	14	NS	=
Ärtsångare	<i>Curruca curruca</i>	145 000	485	–35	***	▼	28	**	▲
Törnsångare	<i>Curruca communis</i>	248 000	828	15	***	▲	13	*	▲
Trädgårdssångare	<i>Sylvia borin</i>	1 168 000	1865	14	***	▲	2	NS	=
Svarthätta	<i>Sylvia atricapilla</i>	1 440 000	2441	66	***	▲	–7	*	▼
Grönsångare	<i>Phylloscopus sibilatrix</i>	167 000	483	–18	***	▼	–15	*	▼
Gransångare (sydl.)	<i>Phylloscopus c. collybita</i>	213 000	258	1281	***	▲▲	227	***	▲▲
Gransångare (nordl.)	<i>Phylloscopus collybita abietinus</i>	339 000	386	166	***	▲▲	92	***	▲▲
Lövsångare (sydl.)	<i>Phylloscopus t. trochilus</i>	7 596 000	11818	–5	*	▼	–14	***	▼
Lövsångare (nordl.)	<i>Phylloscopus trochilus acredula</i>	5 614 000	6618	–19	***	▼	33	***	▲
Kungsfågel	<i>Regulus regulus</i>	3 880 000	2018	7	*	▲	14	**	▲
Grå flugsnappare	<i>Muscicapa striata</i>	1 464 000	924	1	NS	=	–13	*	▼
Svartvit flugsnappare	<i>Ficedula hypoleuca</i>	1 122 000	1324	–5	NS	=	21	***	▲
Halsbandsflugsnappare	<i>Ficedula albicollis</i>	5 800	9	30	NS	(≈)	–35	NS	(≈)
Mindre flugsnappare	<i>Ficedula parva</i>	1 700	7	192	*	▲▲	–25	NS	(≈)
Stjärtmes	<i>Aegithalos caudatus</i>	34 000	101	8	NS	=	–35	*	▼
Entita	<i>Poecile palustris</i>	90 000	135	–26	**	▼	–25	*	▼

Art	Vetenskapligt namn	Population 2018 (par)	ind. /år	20 år (2002–2021)			10 år (2012–2021)		
				total förändr.	Sign.	Trend	total förändr.	Sign.	Trend
Talltita	<i>Poecile montanus</i>	542 000	606	–36	***	▼	–40	***	▼▼
Lappmes	<i>Poecile cinctus</i>	32 000	20	–53	**	▼	76	NS	(≈)
Tofsmes	<i>Lophophanes cristatus</i>	527 000	428	45	***	▲	3	NS	=
Svartmes	<i>Periparus ater</i>	410 000	458	24	***	▲	23	**	▲
Blåmes	<i>Cyanistes caeruleus</i>	774 000	1156	51	***	▲	30	***	▲
Talgoxe	<i>Parus major</i>	2 838 000	3479	30	***	▲	–1	NS	=
Nötväcka	<i>Sitta europea</i>	264 000	385	39	***	▲	–7	NS	(≈)
Trädkrypare	<i>Certhia familiaris</i>	1 119 000	371	69	***	▲	21	*	▲
Törnskata	<i>Lanius collurio</i>	44 000	132	–6	NS	=	3	NS	=
Varfågel	<i>Lanius excubitor</i>	6 000	12	–23	NS	=	–18	NS	(≈)
Nötskrika	<i>Garrulus glandarius</i>	294 000	418	–6	NS	=	2	NS	(≈)
Lavskrika	<i>Perisoreus infaustus</i>	54 000	167	–31	**	▼	–49	***	▼▼
Skata	<i>Pica pica</i>	184 000	653	–11	*	▼	–3	NS	=
Nötkråka	<i>Nucifraga caryocatactes</i>	25 000	13	28	NS	=	–21	NS	(≈)
Kaja	<i>Coloeus monedula</i>	199 000	2766	14	**	▲	–6	NS	=
Råka	<i>Corvus frugilegus</i>	48 000	393	–13	NS	=	–9	NS	=
Grå kråka	<i>Corvus corone cornix</i>	145 000	1684	–18	***	▼	0	NS	=
Korp	<i>Corvus corax</i>	32 000	488	–11	*	▼	–2	NS	=
Stare	<i>Sturnus vulgaris</i>	403 000	2564	–43	***	▼	–17	**	▼
Gråsparv	<i>Passer domesticus</i>	451 000	508	5	NS	=	–4	NS	=
Pilfink	<i>Passer montanus</i>	423 000	603	16	*	▲	–8	NS	=
Bofink	<i>Fringilla coelebs</i>	8 350 000	13750	2	NS	=	5	*	▲
Bergfink	<i>Fringilla montifringilla</i>	2 130 000	3407	5	NS	=	46	***	▲
Grönfink	<i>Chloris chloris</i>	211 000	852	–73	***	▼▼	–47	***	▼▼
Steglits	<i>Carduelis carduelis</i>	44 000	120	558	***	▲▲	147	***	▲▲
Grönsiska	<i>Spinus spinus</i>	817 000	3946	17	***	▲	3	NS	=
Hämpling	<i>Linaria cannabina</i>	163 000	225	59	***	▲	58	***	▲▲
Gråsiska (sydl.)	<i>Acanthis flammea cabaret</i>	12 000	26	262	***	▲▲	127	**	▲▲
Gråsiska (nordl.)	<i>Acanthis f. flammea</i>	358 000	1000	–17	*	▼	24	*	▲
Bändelkorsnäbb	<i>Loxia leucoptera</i>	10 000	25	49	NS	(≈)	99	NS	(≈)
Större & mindre korsnäbb	<i>Loxia pytyopsittacus + curvirostra</i>	422 000	3450	5	NS	=	3	NS	=
Rosenfink	<i>Carpodacus erythrinus</i>	13 000	48	–45	***	▼	–20	NS	(≈)
Tallbit	<i>Pinicola enucleator</i>	5 000	12	–13	NS	(≈)	138	NS	(≈)
Domherre	<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	582 000	289	23	**	▲	–11	NS	=
Stenknäck	<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	35 000	65	106	***	▲	19	NS	(≈)
Lappspärv	<i>Calcarius lapponicus</i>	126 000	209	–52	***	▼	–6	NS	=
Snöspärv	<i>Plectrophenax nivalis</i>	26 000	51	–14	NS	=	75	*	▲▲
Gulspärv	<i>Emberiza citrinella</i>	533 000	1529	–48	***	▼	–20	***	▼
Ortolanspärv	<i>Emberiza hortulana</i>	1 500	17	–85	***	▼▼	–63	*	▼▼
Videspärv	<i>Emberiza rustica</i>	34 000	66	–23	NS	=	71	*	▲▲
Sävsparv	<i>Emberiza schoeniclus</i>	318 000	446	–17	***	▼	46	***	▲

Förändringar 2002–2021.

Förändringar 2012–2021.

Figur 1. Fördelningen av antalsförändringar hos 188 svenska fågelarter/underarter under perioden 2012–2021 (till vänster) och 2002–2021 (till höger). Det är samma arter/underarter som i Tabell 1. Blått och rött visar andelen statistiskt säkerställda trender (ökningar resp. minskningar). Det gula fältet visar andelen arter/underarter som klassats som "stabila", och slutligen visar det vita fältet andelen arter/underarter där trenden bedömts som "osäker" i Tabell 1.

Lappspårven har minskat i antal under 2000-talet. Foto: Stefan Oscarsson/N.

Ovanliga och lokalt häckande fåglar

Svensk Fågeltaxerings standardrutter ger pålitliga populationstrender för flertalet av våra vanligaste och mest utbredda häckande fåglar. Men för flera arter måste andra metoder användas för att vi ska få ett grepp om deras utveckling. Det gäller arter som inte noteras i tillräcklig omfattning på standardrutterna, exempelvis på grund av nattliga vanor, sällsynthet eller förekomst endast i begränsade områden.

Uppgifter om dessa arter samlas in via ett eller flera andra inventeringsprogram eller genom ornitologers rapportering till Artportalen. Kvaliteten på dessa uppgifter varierar. För några arter är täckningen i det närmaste fullständig, för andra täcker uppgifterna endast en del av populationen. Några arter är föremål för en årlig övervakning. Det gäller främst arter med högt bevarandebeskydd, såsom skrämtarna.

Tajgablåstjärten har invandrat till Sverige i sen tid och ser ut att fortsätta expansionen. Foto: Mikael Arinder.

Tabell 2. Översikt över antalsförändringar under 20 respektive 10 år hos svenska häckande arter/underarter som inte täcks särskilt väl, eller inte alls, av standardrutterna (totalt 69). I de flesta fall är detta mindre talrika arter, sådana med mer begränsad utbredning eller arter som helt eller delvis är nattaktiva.

Denna tabell listar alla arter som det antingen inte går att beräkna en trend för baserat på standardrutterna, eller där färre än fem individer observerats per år på standardrutterna. I tabellen anges beräknat antal par i Sverige 2021, långtids- (20 år) och korttids-trender (10 år) samt underlag för dessa bedömningar.

▲ = ökning, ▼ = minskning, = (likhetstecken) = Stabil: ingen förändring i antal, ? = Underlag för bedömning saknas.

Art	Vetenskapligt namn	Population 2021 (par)	20 år (2002–2021) Trend Underlag	10 år (2012–2021) Trend Underlag
Fjällgås	<i>Anser erythropus</i>	50	▲ 1,3)	▲ 1,3)
Vitkindad gås	<i>Branta leucopsis</i>	2 000	▼ 1,10)	▼ 1,10)
Stjärtand	<i>Anas acuta</i>	580	▼ 10,14)	▼ 10,14)
Årta	<i>Anas querquedula</i>	300	▼ 10)	▼ 10,22)
Brunand	<i>Aythya ferina</i>	350	▼ 1,14)	= 1,22)
Rapphöna	<i>Perdix perdix</i>	13 600	▼ 14)	▲ 13)
Smådopping	<i>Tachybaptus ruficollis</i>	400	▲ 1,10)	= 1,10,22)
Svarthalsad dopping	<i>Podiceps nigricollis</i>	100	= 1,10)	= 1,10)
Toppskarv	<i>Gulosus aristotelis</i>	1 100	▲ Ny 1,10)	▲ 1,10)
Ägretthäger	<i>Ardea alba</i>	30	▲ Ny 1)	▲ Ny 1)
Vit stork	<i>Ciconia ciconia</i>	63	▲ 2)	▲ 2)
Brun glada	<i>Milvus migrans</i>	50	▲ 1,11)	▲ 1,11)
Ängshök	<i>Circus pygargus</i>	60	▲ 1,4,10,12)	▲ 1,4,10,12)
Blå kärrhök	<i>Circus cyaneus</i>	400	= 11,14)	= 11,14)
Jaktfalk	<i>Falco rusticolus</i>	70	▼ 1,10)	▼ 1,10)
Pilgrimsfalk	<i>Falco peregrinus</i>	480	▲ 1,5)	▲ 1,5)
Vattenrall	<i>Rallus aquaticus</i>	4 700	▼ 14,15)	▲ 13,14,15)
Kornknarr	<i>Crex crex</i>	1 000	= 1)	= 1,13)
Småfläckig sumphöna	<i>Porzana porzana</i>	400	▲ 1)	= 1,13)
Rörhöna	<i>Gallinula chloropus</i>	3 100	▼ 15,22)	= 13,14)
Skärfläcka	<i>Recurvirostra avosetta</i>	2 000	▼ 1,10)	▼ 1,10)
Kärnsnäppa (sydl.)	<i>Calidris alpina schintzii</i>	60	▼ 10,16,17)	▼ 17)
Dvärgbeckasin	<i>Lymnocyptes minima</i>	9 100	= 14)	= 14)
Dubbelbeckasin	<i>Gallinago media</i>	1 800	= 10,14)	= 10,14)
Rödspov	<i>Limosa limosa</i>	110	▼ 1,10,16)	▲ 1,10,16)
Myrspov	<i>Limosa lapponica</i>	400	▲ 6,10)	= 10)
Roskarl	<i>Arenaria interpres</i>	900	▼ 10)	▼ 10,23)
Kustabb	<i>Stercorarius parasiticus</i>	560	▼ 10)	= 10,23)
Svarthuvad mås	<i>Ichtyaetus melanocephalus</i>	8	▲ Ny 1)	▲ 1)
Tretåig mås	<i>Rissa tridactyla</i>	65	▲ 1,10)	▲ 1,10)
Skräntärna	<i>Hydroprogne caspia</i>	780	▲ 1,7)	▲ 1,7)
Kentsk tärna	<i>Thalasseus sandvicensis</i>	1 373	▲ 1,10)	▲ 1,10)
Svarttärna	<i>Chlidonias niger</i>	200	▼ 1)	▼ 1,22)
Sillgrissla	<i>Uria aalge</i>	26 000	▲ 10)	▲ 10,23)
Tordmule	<i>Alca torda</i>	35 000	▲ 10)	▲ 10,23)
Tobisgrissla	<i>Cephus grylle</i>	11 000	▼ 10)	▲ 10,23)
Berguv	<i>Bubo bubo</i>	460	▼ 1,8)	= 1,8,13)
Sparuggla	<i>Glaucidium passerinum</i>	19 000	▼ 18)	= 13)
Slaguggla	<i>Strix uralensis</i>	2 700	= 6,13)	= 13)
Lappuggla	<i>Strix nebulosa</i>	500	= 1,6,21)	= 13,21)
Hornuggla	<i>Asio otus</i>	6 000	▼ 6,13)	▼ 13)
Päruggla	<i>Aegolius funereus</i>	20 000	▼ 6,13)	▼ 13)
Nattskärna	<i>Caprimulgus europaeus</i>	15 000	▲ 6,13)	▲ 13)
Kungsfiskare	<i>Alcedo atthis</i>	100	▲ 1,6)	▼ 1)
Vitryggig hackspett	<i>Dendrocopos leucotos</i>	15	▲ 9)	▲ 9)

Art	Vetenskapligt namn	Population 2021 (par)	20 år (2002–2021) Trend	Underlag	10 år (2012–2021) Trend	Underlag
Berglärka	<i>Eremophila alpestris</i>	230	▼	10,11)	=	11)
Fältpiplärka	<i>Anthus campestris</i>	20	▼	10,11)	▼	10,11)
Rödstrupig piplärka	<i>Anthus cervinus</i>	100	▼	11)	▼	11)
Skärpiplärka	<i>Anthus petrosus</i>	4 600	▲	10,11)	▲	10,11)
Svart rödstjärt	<i>Phoenicurus ochrurus</i>	600	=	1,19,20)	=	1,19,20)
Svarthakad buskskvätta	<i>Saxicola rubicola</i>	100	▲	Ny 1)	▲	1)
Vitstjärning blåhake	<i>Luscinia svecica cyanecula</i>	30	▲	Ny 24)	▲	Ny 24)
Tajgablästjärt	<i>Tarsiger cyanurus</i>	50	▲	25)	▲	25)
Vassångare	<i>Locustella luscinioides</i>	150	▲	1)	▲	1)
Flodsångare	<i>Locustella fluviatilis</i>	150	=	1)	▼	1,13)
Busksångare	<i>Acrocephalus dumetorum</i>	400	▲	1)	▲	1,13)
Trastsångare	<i>Acrocephalus arundinaceus</i>	450	▼	1,10)	▼	1,10)
Höksångare	<i>Curruca nisoria</i>	300	▼	20)	▼	20)
Lundsångare	<i>Phylloscopus trochiloides</i>	100	▼	1,14)	▼	1,14)
Nordsångare	<i>Phylloscopus borealis</i>	50	▼	1)	▼	1)
Brandkronad kungsfågel	<i>Regulus ignicapilla</i>	4 000	▲	1,19,20)	▲	1,19,20)
Skäggmes	<i>Panurus biarmicus</i>	12 000	=	1,6)	▲	1)
Trädgårdsträdskrypare	<i>Certhia brachydactyla</i>	20	▲	Ny 1)	▲	1)
Pungmes	<i>Remiz pendulinus</i>	20	▼	1,6,10)	▼	1,10)
Sommargylling	<i>Oriolus oriolus</i>	150	▼	1,14,15)	▼	1,14,15)
Gulhämpling	<i>Serinus serinus</i>	100	▲	1,6,11)	▲	1,11)
Vinterhämpling	<i>Linaria flavirostris</i>	320	=	11,14)	=	11,14)
Dvärgsparv	<i>Emberiza pusilla</i>	160	▲	11,14)	▲	11,14)
Kornsparv	<i>Emberiza calandra</i>	50	▲	1,10)	▲	1,10)

Not: I ovanstående tabell har vi inte tagit med fjälluggla, tornuggla, svartbent strandpipare, dammsnäppa, härfågel, biätare och citronärla som alla häckat vid några tillfällen i Sverige under 2000-talet. Fjällugglan är numera mycket oregelbunden, tornugglan har inte konstaterats häcka i landet på åtskilliga år och bör möjligen klassas som utgången. Den svartbenta strandpiparen är utgången som regelbunden häckare sedan millennieskiftet. Dammsnäppa, härfågel och biätare har häckat mera tillfälligt även om härfågel häckat i landet både 2020 och 2021. Citronärulan är mer komplicerad genom att det sker både artrena häckningar och blandhäckningar med gulärlo. Vi väljer dock fortsatt att se den som en art som knacker på dörren till att bli en mer regelbunden häckare i landet. Det bör också noteras att arter som flodsångare fluktuerar betydligt i antal mellan åren.

Nordsångaren befinner sig i Sverige vid yttersta västgränsen av en annars vidsträckt utbredning. Foto: Mikael Arinder.

Underlag:

- 1) Fågelrapporteringen via Artportalen och landets regionala rapportkommittéer i årsboken *Fågelåret*.
- 2) Storkprojektet, Skåne
- 3) Projekt fjällgås
- 4) Länsstyrelsen Kalmar län
- 5) Projekt pilgrimsfalk
- 6) Ottosson m fl. 2012. *Fåglarna i Sverige – antal och förekomst*
- 7) Projekt skräntärna
- 8) Riksinventeringar av berggurv 1998–1999, 2008–2009 och 2019–2020
- 9) Projekt vitryggig hackspett
- 10) Regionala & Lokala inventeringar
- 11) Falsterbos sträckräkningar
- 12) Åtgärdsprogrammet för ängshök
- 13) Natrutruterna
- 14) Standardrututerna
- 15) Sommarpunktrututerna
- 16) Åtgärdsprogram för hotade vadare på strandängar
- 17) Åtgärdsprogram för sydlig kärrsnäppa, Projekt sydlig kärrsnäppa
- 18) Vinterpunktrututerna
- 19) Falsterbos ringmärkning
- 20) Ottenbys ringmärkning
- 21) Stefanesson, O. 2021. Lappugglan i Sverige 2017–2020 i *Fågelåret 2020*
- 22) Sjöfågelrututerna (under häckningstid)
- 23) Kustrutorna
- 24) Andersson, R. 2022. Invandringsförloppet hos vitstjärning blåhake *Luscinia svecica cyanecula* på svenska västkusten. *Ornis Svecica* 32: 5–13
- 25) Livbom, A. 2022. Tajgablästjärten *Tarsiger cyanurus* i Sverige – från exklusiv raritet till häckfågel i *Fågelåret 2021*.

Dvärgsparv. Foto: Mikael Arinder

Antalet bergfinkar varierar mellan åren. Foto: Mikael Arinder.

Långa serier av inventeringar av fjällens fåglar

Idag ser vi det som en självklarhet att större exploateringar föregås av inventeringar och miljökonsekvensbeskrivningar. Men så var det inte för 60 år sedan. Då hade stora intrång gjorts i nationalparker för utbyggnaden av vattenkraften, och striden stod het om de fyra ännu outbyggda älvarna i norr. En av dessa var Vindelälven. En annan skillnad jämfört med för 60 år sedan är att det idag finns en omfattande ornitologisk och ekologisk verksamhet vid landets universitet. Så var det inte då.

LUVRE

I början av 1950-talet hade Anders Enemar gjort sig känd inom nordisk ornitologi sedan han som ung amatör genomfört avancerade studier av i första hand flugsnappare. Han lockades till Lund, och när det omsider blev dags för en doktorsavhandling fanns ornitologiska studier inte ens på kartan. Av professorn på institutionen blev han i stället tilldelad att forska på blodkärllsystemet i hypofysen och hur detta utvecklades och påverkade en organisms tillväxt.

Men Anders Enemar hade ett brinnande intresse för avancerade fågelstudier och hade utvecklat en metod för att kartlägga fågelfaunan i ett område. Så kom det sig att han tidigt 1963 värvade deltagare bland studenter i Lund till en undersökning av fågellivet på en plats nära Vindelälvens lopp i Ammarnäs. Projektet fick det lite pompösa namnet Lund University Vindel

River Expedition, kort och gott LUVRE. Inte kunde Anders Enemar ana att hans projekt skulle leva vidare i 60 år eller att hans lika hängivna efterföljare skulle utveckla LUVRE till att omfatta många olika aspekter av fjällvärldens ekologi.

På LUVRE:s hemsida finns en lista på inte mindre än 170 publikationer som verksamheten resulterat i eller bidragit till. Det är ingen överdrift att påstå att vi hade haft betydligt sämre kunskap om fjällvärldens fågelliv och ekologi om det inte varit för LUVRE.

Eftersom väder, födotillgång, predatorer och flera andra faktorer påverkar antalet fåglar, är långa tidsserier mycket värdefulla. Det gäller inte minst i fjällvärlden där variationerna mellan olika år ofta är betydligt större än längre söderut i landet. När det gäller LUVRE finns det nu ett material som sträcker sig över 60 år. Detta material gäller visserligen en ganska begränsad region i vår mycket långa fjällkedja, men det omfattar såväl fjällbjörkskog som kalfjäll och kan sägas utgöra ett stickprov så gott som något. Utvecklingen inom LUVRE-området är också i många fall mycket lik den som vi ser i den övriga fjällkedjan under den tid då det finns jämförbart material, vilket innebär de senaste 20 åren.

En av karaktärsfåglarna i fjällbjörkskogen runt Ammarnäs och i övriga fjällkedjan är bergfinken. I den del av skogen som inventeras regelbundet finns normalt

Brushanen hör till de fjällfåglar som minskat under senare årtionden. Foto: Hans Cronert.

Ringtrasten har en ökande trend i den svenska fjällvärlden. Foto: Stefan Oscarsson/N.

mellan 70 och 100 par/km², men variationerna mellan åren är stor (40–150 par/ km²). En viktig faktor till svängningarna är förekomsten av fjällhöstmätare, närmare bestämt deras larver vilka utgör viktig föda åt finkarnas ungar. Med omkring tio års mellanrum inträffar massförekomst av dessa larver, vilket också innebär toppår för bergfinkarna. Andra år kan kombinationen av få larver och sen vår i stället innebära relativt få bergfinkar. Sett över hela perioden har bergfinksbeståndet i Ammarnäs varit stabilt.

Under de 60 åren med LUVRE finns också tendenser till att vissa arter går tillbaka i fjällbjörkskogen samtidigt som de ökar på fjällheden. Det gäller bland annat blåhake och sävsparv. Bakgrunden till dessa förändringar är oklar, men det kan vara så att klimatförändringarna inneburit sämre förhållanden för just dessa arter i fjällbjörkskogen samtidigt som det kan ha blivit mer gynnsamt på kalfjället. Även när det gäller fågel-samhällena i stort är utvecklingen mer positiv på fjällheden än i fjällbjörkskogen.

Ånnsjöns fågelstation

Ett annat projekt som börjar få många år på nacken är de myr- och kalfjällinventeringar som bedrivs inom ramen för Ånnsjöns fågelstation. Verksamheten inleddes 1988 och redan året därpå gjordes de första myrinventeringarna. Dessa pågick i obruten följd fram till 2017 och återupptogs därefter 2022. Vid millennieskiftet inleddes också ett arbete med att inventera rutter på kalfjället. Även där finns det nu ett omfattande material som täcker en längre tidsperiod.

Myrinventeringarna omfattar 19 myrar, varav 17 inventerats de flesta åren. Under den cirka 30 år långa perioden har en del förändringar skett. Två typiska fjällarter som gått tillbaka i detta område är silvertärna och smalnäbbad simsnäppa. Orsakerna är oklara, men en faktor man spekulerat kring är att fåglarna kommit i otakt med den årliga toppen av fjädermyggor. På grund av tidigare vårar kan denna topp numera infalla innan tärnorna och simsnäpporna anlänt. Arter som ökat i antal på myrarna är bland andra storspov, trana och sångsvan. De båda sistnämnda har länge haft en ökande trend över hela landet, medan storspoven snarare gått markant tillbaka i stora delar av det svenska jordbrukslandskapet.

På kalfjället inventeras 15 rutter, och även i det sammanhanget ser man en del förändringar. Lappsparven var exempelvis talrikare i början av perioden än på senare år, medan utvecklingen för ängsbiplärka och ringtrast är den omvända – de har ökat i antal. Även fjällpiparen ser ut att ha blivit något talrikare, medan kalfjällets verkliga karaktärsfågel, ljungpiparen, ligger på en stabil nivå.

Standardrutterna

I mitten av 1970-talet startades det som idag heter Svensk Fågeltaxering. De första ca 20 åren utgjordes taxeringarna av så kallade punktrutter som inventerades sommar respektive vinter. Systemet byggde på att ett stort antal frivilliga själva lade ut rutter med 20 punkter. Vid var och en av dessa punkter räknades samtliga fåglar som sågs eller hördes under fem

minuter. Inför säsongen 1996 kompletterades dessa räkningar med ett helt nytt system som innebar en betydligt bättre täckning av landet, såväl geografiskt som när det gäller olika naturtyper. Dessa fasta standard-rutter har förutbestämda lägen och är systematiskt spridda över landet.

Varje standardrutt utgörs av en 8 km lång kombinerad linje- och punkttaxering. De 716 rutterna har sedan starten 1996 i genomsnitt inventerats närmare 15 gånger och ingen rutt har inventerats färre gånger än fyra (två rutter). Tack vare detta system, kombinerat med insatser från de nordliga länsstyrelserna, har vi numera en god täckning även av utvecklingen för den övriga fjällvärldens fågelliv. Av de 716 rutterna ligger 104 i fjällvärlden, och för dessa finns det nu tillräckligt stora material för att kunna göra jämförelser under de senaste 20 åren (sedan 2002).

Av landets drygt 250 regelbundet häckande fågelarter är det 33 som har mer än 70 procent av det svenska beståndet inom fjällkedjan. För dessa arter är naturligtvis fjällinventeringarna särskilt viktiga. Men inventeringarna fångar upp betydligt fler arter än så. Under de första dryga tio åren efter millennieskiftet kunde trender för 86 fågelarter beräknas. Under den perioden var det fler arter som minskade än som ökade, men majoriteten visade inga eller endast små förändringar. En motsvarande analys idag pekar mot att det är fler arter som ökar än som minskar och att de statistiskt säkra minskningarna är få bland fjällens fåglar under 2000-talet. I ett längre tidsperspektiv, det senaste halvsekle eller drygt det, finns dock ett antal tydliga förlorare i form av bergand, svärta, fjällvråk, brushane, berglärka och snösparv.

Ett annat mått på utvecklingen är de arter som används som indikatorer för miljömålet storskalig fjällmiljö. Där handlar det om sju typiska arter på kalfjället och likaledes sju typiska arter i fjällbjörkskogen. I båda

grupperna var utvecklingen tydligt negativ fram till början av 2010-talet. Därefter har trenderna vänt tydligt uppåt, men långtidstrenden för fjällbjörkskog är fortsatt signifikant negativ trots den sentida ökningen. Det stora materialet pekar också mot att det finns vissa regionala skillnader. Det är i och för sig inte oväntat eftersom fjällkedjan sträcker sig nästan 100 mil från Transtrandsfjällen i Dalarna i söder till Treriksröset i Torne lappmark i norr. Ett av de tydligaste exemplen på regional skillnad är blåhaken som har en negativ trend i söder medan beståndet är stabilt i norr.

Blåhaken är något av en symbolart för fjällvärldens fågelliv. En annan sådan art var, åtminstone tidigare, fjällgåsen. Av olika orsaker gick fjällgåsen drastiskt tillbaka under 1900-talet för att mot slutet av århundradet stå vid utrotningens rand i Sverige. Därför startade Svenska Jägareförbundet för 40 år sedan ett projekt som syftade till att få tillbaka fjällgåsen. Tanken var att få dem att flytta i en säkrare riktning till Västeuropa i stället för till sydöstra Europa, där många fåglar sköts längs flyttvägarna. Det gick länge trögt, och projektet möttes även av starkt motstånd från några av våra grannländer. Men efter flera förändringar, bland annat byte av avelsfåglar, ser det nu ut som att de svenska fjällgässen åter kan få luft under vingarna. Vårastande fjällgäss är nu åter ett typiskt inslag i det delta som bildas där Vindelälven och Tjulån mynnar i sjön Gautsträsk vid Ammarnäs.

Referenser:

- Enemar, A. 1984. Fågelholk eller mikroskop – hur ett dubbelspårigt forskningsintresse föddes och fortlevde. *Fångad av forskning, Naturvetenskapliga forskningsrådets årsbok 1984*:15–30.
- Green, M. & Lindström, Å. 2017. LUVRE 2016. *Fågelåret 2016*: 200–203.
- Holmberg, T. 2022a. Myrfågelinventeringen 2022. *Fåglar i Jämtland-Härjedalen* 42(2): 12.
- Holmberg, T. 2022b. Ännsjöns silvertärnor. *Fåglar i Jämtland-Härjedalen* 42(2): 8–10.
- Hur går det för Sveriges fåglar? <http://www.fageltaxering.lu.se> LUVRE. <https://www.luvre.lu.se>

Berganden hör till de fjällfåglar som gått tillbaka i ett långtidsperspektiv. Foto: Stefan Oscarsson/N.

Snöspurv.
Foto: Anders Wirdheim.

Klimatförändringarna påtagliga i fjällvärlden

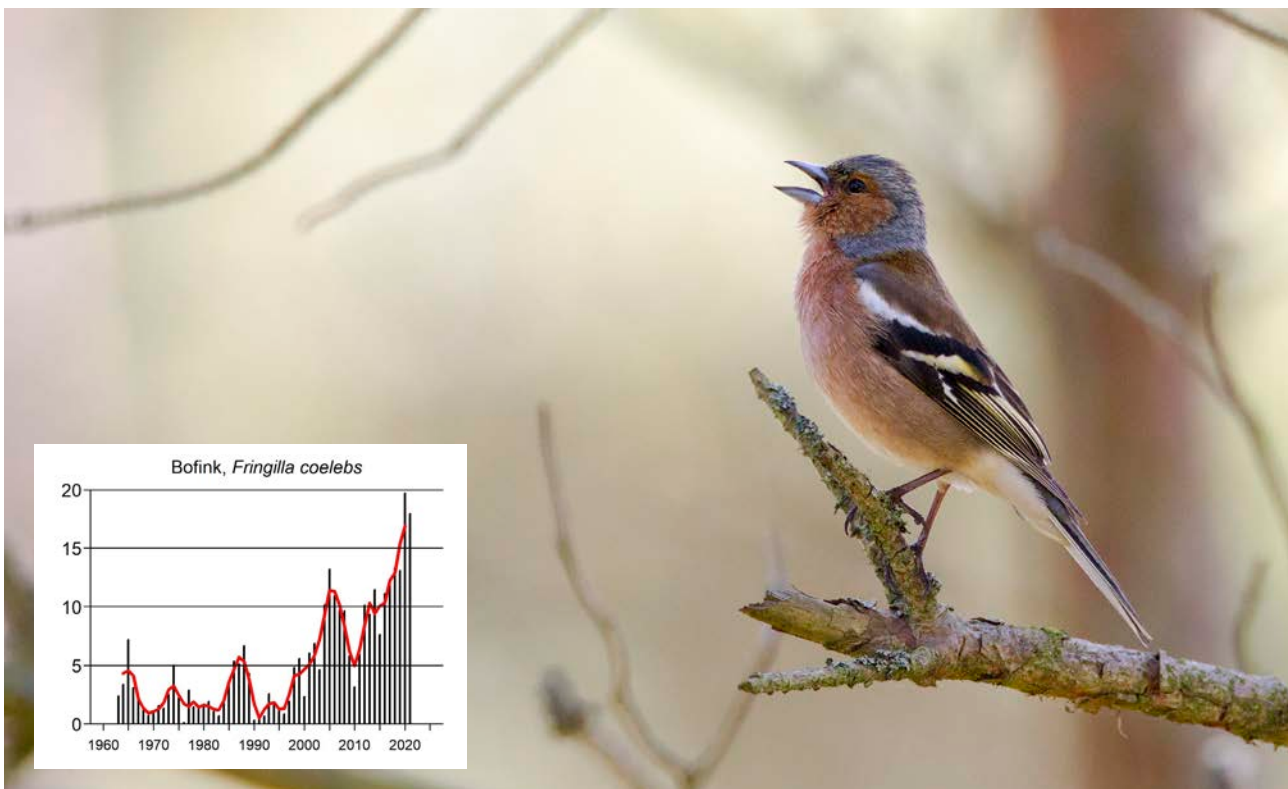
Bofinken är den näst talrikaste fågeln i Sverige med sina ca 8,5 miljoner par. Endast lövsångaren är talrikare. Bofinken förekommer också över nästan hela landet även om den saknas på kalvfjället och i de nordligaste fjällskogarna. Men i fjällskogarna har den vunnit mark under senare årtionden, och mycket pekar mot att bofinken i det sammanhanget gynnas av klimatförändringarna. Samtidigt finns det andra arter som missgynnas, och på längre sikt kanske kommer att försvinna från sina svenska häckningsområden.

När LUVRE-projektet inleddes 1963 fanns det några få revirhävande bofinkar i de omgivande fjällbjörkskogarna. Så fortsatte det ända fram till åren kring millennieskiftet. Men några år därefter ökade antalet bofinkar markant. Efter en tillfällig nedgång kring 2010 har ökningen fortsatt för att de senaste åren ligga på nivåer som är fyra till fem gånger högre än 1900-talets. Denna förändring gäller dessutom inte enbart Ammarnäsområdet utan är påtaglig i snart sagt hela den svenska fjällvärlden. När resultaten från de första dryga 20 åren med standardrutten utvärderas, visar det sig att bofinken både spridit sig inåt fjällvärlden och även ökat i antal där den etablerat sig.

Det ligger nära till hands att tolka dessa förändringar som resultatet av ett varmare klimat, inte minst som några andra sydliga, så kallat "varma" arter visar en liknande utveckling, bland andra gärdsmyg och taltrast. Med "varma" arter avses fåglar som anpassat sig till en relativt hög medeltemperatur under häckningstiden, medan "kalla" arter anpassats till en lägre temperatur. Bofinken tillhör den förstnämnda gruppen, medan lövsångaren hör hemma i den senare.

I Ammarnäsområdet syns inga tendenser till minskning hos lövsångaren. Den ligger kvar på en hög nivå även om antalet fluktuerat under de 60 åren. Hos de arter som minskat mest i fjällbjörkskogen, som buskskvätta, svartvit flugsnappare och trädgårdssångare, finns inte heller några tydliga kopplingar till klimatförändringarna. Det kan man däremot misstänka för ett par arter på kalvfjället. Det gäller inte minst snösparven som minskat markant i linjetaxeringarna på kalvfjället i Ammarnäs och som saknats helt sedan 2008.

Snösparven finns fortfarande kvar i Ammarnäsområdet, men har i stort sett försvunnit från höjder under 1000 m.ö.h. Den återfinns nu främst på lite högre

Bofinken blir allt talrikare i fjällbjörkskogen vid Ammarnäs. Infällt inventeringsresultatet i LUVRE:s inventeringar. Den röda kurvan anger rullande treårsmedelvärden. Foto: Mikael Arinder.

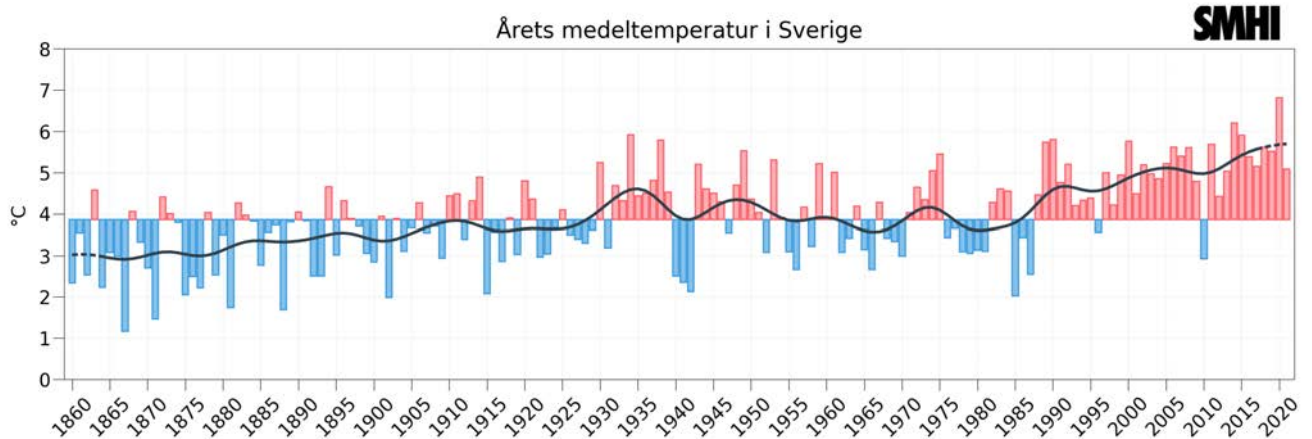
Fåglarnas häckning har under årtusenden anpassats till när det är som mest mat. När klimatet förändras, kan förhållandena rubbas. Lövsångare. Foto: Kurt I Jonsson.

höjder (över 1000 m.ö.h.). Detta mönster, att höghöjdsarter förskjuter sin utbredning mot högre höjd i takt med att klimatet blir varmare, har rapporterats från många delar av världen, även i tropiska bergsområden. Så länge det finns bergstoppar kvar att expandera mot, finns det förutsättningar för att arterna kan fortleva. Men förr eller senare når arterna de högsta höjderna, och sedan finns enbart himlen kvar . . .

En nyligen publicerad samnordisk studie kunde också visa att förflyttningar i höjdlängd på grund av klimatförändringar förekommer hos många fågelarter samt att kortlivade arter snabbare kan anpassa sig till högre höjder än mer långlivade arter. I rapporten skriver forskarna att i princip hela fågelsamhället är i rörelse. Det är också väl belagt att medeltemperaturen i fjällområdena har ökat och att vegetationssäsongen blivit tydligt längre. Enligt SMHI närmar sig ökningen av Sveriges medeltemperatur nu två grader jämfört

med slutet av 1800-talet. Motsvarande ökning av det globala medelvärdet är ungefär en grad. Skillnaden förklaras med att uppvärmningen går snabbare närmare polerna och på högre höjder. När det gäller vegetationsperiodens längd har den ökat med cirka tio dagar i den svenska fjällvärlden jämfört med medelvärdet för åren 1960–1990.

Inom LUVRE i Ammarnäs har man räknat småkryp på björkskott i mer än 50 år. Totalt har man under denna långa period undersökt 1 296 000 björkskott och funnit drygt 293 500 kryp! Av en nyligen publicerad rapport framgår att man inte konstaterat någon tillbakagång bland insekter (som rapporterats från andra håll i Europa). Däremot konstateras att frostfjärilar och myror etablerat sig, sannolikt som en följd av mildare vintrar, och man ställer frågan om frostfjärilen kommer att ta över fjällhöstmätaren som den främsta insektskonsumenten av björklöv (och som fågelföda)?

Staplarna i diagrammet visar medeltemperaturen i Sverige per år. Röda staplar visar högre och blå visar lägre temperaturer än medelvärdet för normalperioden 1961–1990. Kurvan visar ett glidande medelvärde beräknat över ungefär tio år. Källa: SMHI

Ökande mängder snö under sensivår och försommar kan orsaka problem för många häckande fåglar. Fjällripan är dock väl anpassad till bistra förhållanden. Foto: Johannes Rydström/N.

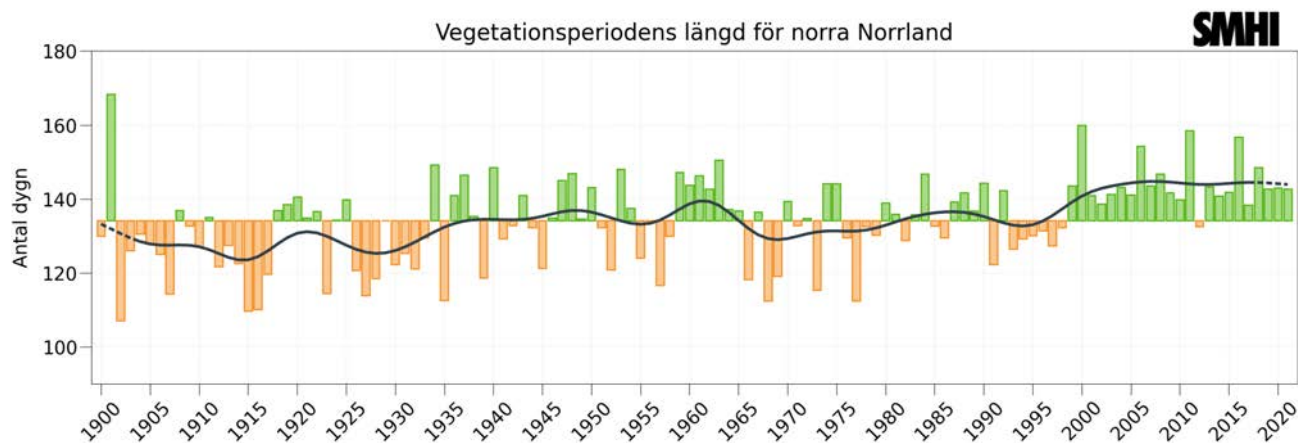
Även i Ammarnäs har medeltemperaturen stigit räknat över hela året, men en utvärdering som SMHI gjort åt LUVRE-projektet visar att två månader avviker från mönstret. Det är de för häckningarna så viktiga månaderna maj och juni, där ingen större förändring har skett. Varför det är så är inte helt klart, men ökade snömängder under sensivinter och vår kan spela in. Det kan i sin tur påverka de häckande fåglarna negativt.

Just ökade snömängder är ett av de scenarier som forskare angett som troliga följder av klimatförändringarna i norra Sverige, och detta kan få negativa följder för fjällvärldens fåglar. Sambandet blev uppenbart vid en omfattande inventering som Ånnsjöns fågelstation gjorde åt länsstyrelsen i Jämtlands län i Stekenjokksområdet våren 2020. Vintern 2019–2020 var mycket snörik och dessutom var snösmältningen sen. Personer med lång erfarenhet från området beskrev snösitua-

tionen som den mest extrema på flera decennier. Följderna blev påtagliga för områdets fågelfauna. Jämfört med motsvarande inventeringar åren 2018 och 2019 sågs betydligt färre fåglar, såväl räknat i antalet individer (532 jämfört med 895) som i antalet arter (30 jämfört med 42) under våren 2020.

Referenser:

- Andersson, G., von Proschwitz, T., Fägerström, C., Green, M., Smith, H.G. & Lindström, Å. 2022. Anthropod populations in a sub-arctic environment facing climate change over a half-century: variability but no general trend. *Insect Conservation and Diversity* 15: 534–542. <https://doi.org/10.1111/icad.12575>
- Couet, J., Marjakangas, E.-L., Santangeli, A., Kålås, J.A., Lindström, Å. & Lehikoinen, A. 2022. Short-lived species move uphill faster under climate change. *Oecologia* (2022) 198:877–888.
- Holmberg, T. 2020. *Rapport fågelinventering Stekenjokk 2020*. LUVRE. <https://www.luvre.lu.se>
- SMHI. <https://www.smhi.se/klimat/klimatet-da-och-nu/klimatindikatorer/klimatindikator-vegetationsperiodens-langd-1.7887>

Staplarna i diagrammet visar uppmätt längd för vegetationsperioden i norra Norrland. Gröna staplar visar fler och orange visar färre antal dygn för vegetationsperioden än medelvärdet för normalperioden 1961–1990. Kurvan visar ett glidande medelvärde. Källa: SMHI

Dalripa. Foto: Johannes Rydström/N.

Lämlar och ripor viktiga i fjällens ekologi

Både lämlar och ripor varierar kraftigt i antal och det brukar beskrivas som att det förr fanns en stor samstämmighet mellan deras upp- och nedgångar. Men fluktuationerna är inte vad de en gång varit och enligt vissa källor började förändringar ske redan för över hundra år sedan. Norska uppgifter visar att regelbundna, riktigt massiva toppar av både gnagare och ripor inte har förekommit sedan början av 1900-talet. Andra källor beskriver att cyklerna med någon form av toppar i bestånden av lämlar och andra gnagare har fortsatt vart tredje–femte år fram till dags dato, men att topparna inte är vad de har varit. Dels är de i regel betydligt mindre, dels har det också förekommit kortare eller längre perioder i princip helt utan toppar, särskilt av fjälllämlar. Sådana perioder har funnits på vitt skilda håll i fjällvärlden under i stort sett hela 1900-talet, men allra mest märkbara har de varit i de norra delarna. Senast en längre sådan period inträffade i den svenska fjällvärlden var under delar av 1980- och 1990-talen. Perioder utan större antal med lämlar bedöms ha gått ut över riporna eftersom rovdjurens tryck på dem minskar markant när det gott om lämlar – för att öka om lämlarna saknas.

Det finns gott om gamla berättelser om såväl enorma lämmeltåg som en näst intill outsinlig tillgång på ripor. De allra flesta är av anekdotisk karaktär, och det är få uppgifter som lever upp till nutida krav på källor och faktagranskning. Det är dock värt att notera att från de senaste hundra åren finns inga uppgifter om vare sig enorma mängder med ripor eller större lämmeltåg.

I mer modern tid har förekomsten av lämlar och andra smågnagare följts systematiskt på ett antal platser i ganska många år. Arbetet ingår som ett av många led i den nationella miljöövervakningen i Naturvårdsverkets regi. I fjällvärlden har studier pågått i Ammarnäs sedan 1995 samt i Vålådalen/Ljungdalen och Stora Sjöfallet sedan 2001. Under de dryga 25 åren med studier i Ammarnäs har det bara inträffat ett riktigt stort toppår för fjälllämmeln, nämligen 2011. Såväl före som efter detta år har små toppar noterats regelbundet ungefär vart tredje eller fjärde år, men det har handlat om tämligen blygsamma antal jämfört med jättetoppen 2011. Även tidigt på våren 2015 var det mycket gott om lämlar, vilket bland annat resulterade i uppemot 30 påbörjade häckningar av fjälluggla i de nordligare delarna

Förekomsten av fjälllämlar och andra smågnagare följs systematiskt sedan många år, bland annat i Ammarnäs. Foto: Åke Lindström.

Sommaren 2015 häckade många par fjällugglor i nordligaste Sverige, men merparten av ungarna dog troligen av svält eftersom lämmelbestånden kraschade under sommaren. Foto: Stefan Oscarsson/N.

av fjällkedjan. Men lämmelpopulationerna kraschade redan under sommaren, och sannolikt dog de flesta av fjälluggleungarna av svält.

Under goda lämmelår startar tillväxten i bestånden redan under vintern. Under ett djupt och stabilt snötäcke är temperaturen dräglig, tillgången på mat god och farorna relativt få. Då föds också de första kullarna under snön, och med en så tidig start kan en lämmelhona ge liv åt upp till fyra kullar under säsongen. Döttrar från de tidiga kullarna blir köns mogna redan efter några veckor och kan själva bli mödrar till en eller ett par kullar den första sommaren. När allt stämmer, finns det en stor tillväxtpotential.

Det har genom åren gjorts många försök att förklara vad det är som driver de regelbundna svängningarna liksom varför dessa blivit mindre uttalade. En av teorierna handlar om rovdjurens tryck. Under de goda smågnagaråren får även rovdjuren stora kullar, och predationstrycket ökar. Det ifrågasätts dock av vissa om detta kan ge upphov till de välsynkroniserade cyklerna med toppar och dalar över så stora områden som exempelvis hela fjällkedjan. Andra teorier handlar om att det uppstår problem inom gnagarpopulationerna när individerna blir många. Då får parasiter och sjukdomar ökat svängrum och kan sprida sig snabbt bland de talrika gnagarna. En tredje förklaringsmodell som lanserats är att ett ökat betetryck på växter får dessa att försvara sig. Det är väl belagt från många olika sammanhang att växter som blir hårt betade bör-

jar producera giftiga eller illasmakande ämnen. Trots att det till synes finns gott om lämplig föda, undviker gnagarna denna.

Om snötäcket lägger sig sent på hösten, och om det förekommer regn och mildperioder mitt i vintern, vilket får till följd att det annars så stabila utrymmet mellan snön och marken fylls med vatten, görs livet minst sagt surt för lämlar och andra smågnagare. Kanske är detta den stora förklaringen till att lämmeltopparna idag inte är vad de en gång varit? Detta har flitigt framförts som den mest troliga förklaringen till de mer sentida mönstren, men är det även förklaringen till förändringar under så lång tid som de senaste hundra åren? Det rimligaste är nog ändå att det på lång sikt är en kombination av flera faktorer som styr varför det ser ut som det gör idag.

Även när det gäller ripor finns det som sagt berättelser om långt större mängder än de vi ser idag. De flesta har anekdotisk karaktär, men det finns en uppgift som det går att sätta tilltro till och som pekar mot mycket större antal än idag. Av räkenskaperna för Handelshuset L.A. Meyer i Mo i Rana i Norge framgår att befolkningen i Tärna socken bedrev omfattande handel med handelshuset. Man köpte allehanda förnödenheter och avyttrade bland annat lantbruksprodukter och vilt. Under två perioder på sammanlagt 23 år (1880–90 och 1895–1906) fraktades bara från Tärna inte mindre än 65 563 ripor till handelshuset, i genomsnitt 2850 per år. Sannolikt var inte transportererna av ripor

jämnt fördelade under åren, utan tillgången varierade säkert precis som idag. Detta kan jämföras med att det under jaktåret 2020/21 totalt rapporterades ca 31 000 skjutna ripor i hela landet. Eftersom ripjakten är ganska hårt reglerad, ligger denna uppgift nära den verkliga avskjutningen.

Ripjakten har varit omdebatterad under senare årtionden. Framför allt har BirdLife Sverige ifrågasatt den tidiga jaktstarten i augusti samt att det är tillåtet att jag ripor under vårvintern. Fåglarna som överlevt vinterns flaskhals bör inte jagas utan tillåtas fortplanta sig. Även om det inte har prövats av EU, är det också tveksamt om vårvinterjakten är i enlighet med unionens fågeldirektiv. Enligt Fågeldirektivet är inte jakt under vårflyttning och häckningstid tillåtet. I norra Dalarna och hela Jämtlands län är ripjakt tillåten fram till sista februari, i fjälltrakterna i Västerbotten och Norrbottens län till 15 mars. När nya jakttider skulle fastställas från och med

jaktåret 2021/22 beslöt regeringen först att stoppa vårvinterjakten på ripor. Men det ledde till omfattande protester från inte enbart jägare utan också från ledarskribenter, Norrbottens kommuner, riksdagspolitiker och även LO-facken i Kiruna. Följden blev att regeringen i efterhand ändrade beslutet och lät vårvinterjakten vara kvar samtidigt som man i stället totalfredade ejdern.

Referenser:

Angerbjörn A, Tannerfeldt M, Lundberg H. Geographical and temporal patterns of lemming population dynamics in Fennoscandia. *Ecography* 24: 298–308.

Ecke, F. och Hörnfeldt, B. 2022. *Miljöövervakning av smågnagare*. <http://www.slu.se/mo-smagnagare>.

Kjellström, R. 1991. Handeln mellan Tärna socken och Meyers i Mo i Rana i Norge. *Tärna i blickpunkten*.

NMBU 2022. Aktuellt. Har færre smågnagare og mer rev rasert norske rypebestander? <https://www.nmbu.no/aktuelt/node/46153>

Tyrén, H. 2016. Fjällugglan i Sverige 2015. *Fågelåret 2016*: 38–41.

Att döma av efterlämnade räkenskaper från ett handelshus i Mo i Rana i Norge var gränshandeln med ripor mycket omfattande i slutet av 1800-talet, vilket pekar mot att ripbestånden var betydligt större då än idag. Foto: Johannes Rydström/N.

Jaktfalk. Foto: Tomas Lundquist/N.

Uppåt och nedåt för fjällens rovfåglar

De allra flesta av våra rovfåglar drabbades mycket hårt av den så kallade biocidkatastrofen. Den orsakades av ett omfattande bruk av giftiga bekämpningsmedel och pågick fram till början av 1970-talet. Men därefter är det en utbredd uppfattning att det gått bra för de flesta rovfåglar. Utvecklingen för arter som röd glada, havsörn och pilgrimsfalk kan beskrivas som rena framgångssagor. När det gäller fjällens rovfåglar är inte bilden lika positiv. Visst finns det även där arter som ökat markant, men det finns också de som stadigt minskat. I åtminstone några av fallen har perioder med uteblivna gnagartoppar spelat en betydande roll.

Utvecklingen för de svenska rovfågarna följs framför allt genom de sträckräkningar som genomförs i Falsterbo på samma vis sedan 1973. Men dessa räkningar speglar inte enbart vad som händer i Sverige eller ens på Skandinaviska halvön. Över Falsterbo passerar även ett okänt antal individer med ett östligare ursprung. Det framgår bland annat av de uppmot 45 stäpphökar som noterats under höstarna på senare tid.

Att enbart förlita sig till Falsterbomaterialet skulle kunna invagga oss i en falsk trygghet om att allt är frid och fröjd. Ett exempel är blå kärrhök som hösten 2022 uppträdde i rekordstort antal. Totalt 627 indivi-

der hamnade i sträckräknarnas rullor, det i särklass högsta antalet som noterats sedan räkningarnas start för 50 år sedan. Långtidstrenden är också tydligt ökande. Detta står i skarp kontrast till att blå kärrhöken numera är så pass fåtalig som svensk häckfågel att i genomsnitt endast en handfull (4) noteras på alla de standardrutter som inventeras under ett år.

En parallell till blå kärrhöken är fjällvråken. Dess långtidstrend i Falsterbo är visserligen nedåtgående, men så sent som i början av 2010-talet noterades ett par extrema toppår. I fjällvärlden är fjällvråken talrikare än blå kärrhöken och dess jaktsätt gör den lättare att se under inventeringar. Icke desto mindre har den gått markant tillbaka under det senaste halvsekle, inte minst under en period på 1980- och 1990-talet när gnagartopparna i princip uteblev helt.

Såväl blå kärrhök som fjällvråk är gnagarspecialister och deras häckningsframgång och antal varierar i takt med födotillgången. När gnagartopparna under perioder släcks ut eller blir mindre markanta, får detta efter hand även följder för dem som lever på gnagare.

Mot detta talar utvecklingen för tornfalken, som också till stor del lever av gnagare. Den har en mycket tydlig

uppåtgående trend i materialet från Falsterbo, liksom när det gäller standarddrutterna och andra inventeringar i fjällvärlden. En anledning till att tornfalken går mot strömmen bland gnagarspecialisterna skulle kunna vara att den är bredare i sitt födoval med såväl insekter som småfåglar på menyn i större utsträckning.

Tornfalkens släkting stenfalken är en mer utpräglad småfågelspecialist. Med tanke på att småfågelfaunan håller ställningarna ganska väl i i fjällvärlden, är det heller inte konstigt att även stenfalken gör det. Vare sig standarddrutterna eller lokala inventeringar visar några tecken på ett förändrat bestånd i fjällen. Inte på lång och ej heller på kort sikt. De negativa mönster som standarddrutterna visar i stort har alltså sin grund utanför fjällområdet.

När det gäller de båda stora falkarna, pilgrimsfalk och jaktfalk, har utvecklingen pekats åt olika håll. Jaktfalken går tillbaka medan pilgrimsfalken länge haft en ökande trend. I Norrbottensfjällen finns flera exempel på att pilgrimsfalk etablerat sig i berg när jaktfalken försvunnit därifrån. Frågan är om pilgrimsfalken konkurrerat ut den större jaktfalken eller om det snarare är så att jaktfalkens försvinnande öppnat vägen för pilgrimsfalken? Varför jaktfalken minskat är oklart, men i Norrbotten har den under relativt kort tid försvunnit från lågfjällsområden. En ljuspunkt för de svenska jaktfalkarna var årets resultat i Jämtland. Där var det gott om gnagare, och man kunde konstatera 22 besatta revir, minst 17 lyckade häckningar och totalt 49 flygfärdiga ungar.

En skillnad mellan jaktfalk och pilgrimsfalk är att jaktfalken är stannfågel medan pilgrimsfalken flyttar. Vintertid lever jaktfalken nästan uteslutande på ripor, vilket också utgör basfödan under sommaren. Det har även visat sig att jaktfalken, som i Jämtland i år, ofta har

Ung kungsörn. Foto: Anders Wirdheim.

Fjällvråk. Foto: Kurt I. Jonsson.

toppar under goda gnagarår. Om det beror på att den då även tar gnagare, eller om konkurrensen om riporna minskar, får vara osagt. Ett sentida orostecken gällande pilgrimsfalken är att den under vintervistelsen längre söderut i Europa kan drabbas av fågelinfluensa. Under häckningssäsongen 2021 stod 40 procent av de kända boplatserna i Norrbotten tomma. Samma år noterades hög dödlighet i fågelinfluensa bland pilgrimsfalkar som övervintrade i Nederländerna. En viss återhämtning skedde i Norrbotten 2022, men fortfarande är antalet par betydligt lägre än före de stora utbrotten av fågelinfluensa på europeiska kontinenten 2020–21.

Som nämndes inledningsvis har havsörnen ökat markant i landet, och fjällvärlden utgör inget undantag. Det handlar om en tiofaldig ökning av det häckande beståndet enbart sedan millennieskiftet. Samtidigt visas ett starkt ökande antal icke-häckande havsörnar i fjällvärlden under somrarna. Kungsörnens häckande bestånd i fjällen har troligen varit relativt stabilt under lång tid. Däremot finns tecken på att antalet icke-häckande yngre kungsörnar som vistas i fjällen sommartid har ökat. Men det finns en del oroande tecken när det gäller de häckande kungsörnarna. I Dalafjällen är häckningsresultatet sämre i områden med mycket skotertrafik än där skotertrafik är förbjuden, och snöskoteråkandet snarare ökar än minskar.

Referenser:

Falkdalen, U. 2022. Projekt Jaktfalk 2022. *Fåglar i Jämtland-Härjedalen* 42(2): 13–15.
Tyrén, H. & Hellström, P. 2016. *Populationsuppföljning av fjällvråk i Stora Sjöfallets nationalpark*.

Fjällskogarna viktiga – men framtiden osäker

För tre år sedan (2019) hade denna statusuppdatering för Sveriges fåglar särskilt fokus på skogen. En av artiklarna handlade om de fjällnära skogarna. Dessa är särskilt värdefulla eftersom de i betydligt större utsträckning än andra skogar förblivit något så när intakta. En studie som Svensk Fågeltaxering då gjorde på uppdrag av BirdLife Sverige visade att flera boreala arter är beroende av områden som kan betraktas som skogliga värdekärnor. Till de boreala fågelarterna räknas bland andra tretåig hackspett, lavskrika, lappmes och tallbit och med skogliga värdekärnor avses skogar med lång kontinuitet och allmänt sett höga naturvärden.

Den ovan nämnda studien baserades på 443 standardrutter, varav 58 låg helt inom föreslagna värdetrakter, 75 delvis inom värdetrakter och 310 helt utanför. Studien var en första översiktlig analys av förekomst och antal av främst 20 skogslevande fågelarter i den boreala delen av Sverige (de nordliga barrskogarna). Samtliga 20 fågelarter anses vara knutna till strukturellt komplexa skogar, det vill säga flerskiktade skogar med höga biologiska värden.

Bland de arter som är vanligare i dessa skogar sticker särskilt de redan nämnda, tretåig hackspett, lavskrika, lappmes och tallbit, ut genom att de förekommer på en klart högre andel av rutternas som ligger helt inom eller delvis i föreslagna värdetrakter. Det visade sig också att de nämnda arterna var vanligare i de fjällnära

delarna. Det ser därför ut som om skogliga värde-trakter i det fjällnära området, och sannolikt i hela nordvästra Sverige, är av mycket stor betydelse för dessa arter idag. I rapporten tolkas resultaten som att mönstret för dessa fyra arter beror på en stark koppling till skogar med generellt höga naturvärden. Alla fyra har historiskt haft en större utbredning i norra Sverige än vad de har idag, med en tätare förekomst även nedanför det fjällnära området.

Troligen är de återstående värdekärnorna i övriga Norrland för små och för fragmenterade för att det ska finnas några mer omfattande förekomster där. Detta gäller främst för lappmes och tallbit, men även till viss del för lavskrika. Samma utveckling har även kunnat ses i Finland. Den mycket begränsade förekomsten nedanför det fjällnära området kan vara en rest från en tid när skogslandskapet mer allmänt erbjöd goda livsmiljöer. Om det är så, kommer sannolikt lappmes och tallbit att dö ut från stora delar av norra Sverige så länge det inte återskapas större områden av naturskogskaraktär.

Studien visar tydligt vikten av att de fjällnära skogarna behålls. Så såg det också ut att bli för några år sedan. I det så kallade januariavtalet 2019 gjorde fyra partier (S, MP, C och L) upp om att tillsätta flera utredningar. En av dessa var Skogsutredningen som överlämnades till regeringen i slutet av 2020. När det gäller naturskydd

Tallbitar, hane (t.v.) och hona (t.h.). Arten är helt knuten till tajgan, dvs. den gamla boreala barrskogen. Foto: Mikael Arinder.

Lappmes. Foto: Mikael Arinder.

hade utredningen ett mycket omfattande förslag. Man ville skydda stora delar av den fjällnära skogen i ett nästan 100 mil långt sammanhängande skogsbälte från norra Dalarna till Riksgränsen. Utredningen betonade att detta är det sista stora området i Sverige och EU med verklig naturskog och med en biologisk mångfald som bedöms ha global dignitet. För att nå utredningens mål, måste drygt en halv miljon hektar produktiv skogsmark avsättas, utöver vad som redan i dag är skyddat.

Förslaget möttes av kritik från både skogsindustrin och markägarnas organisationer. Sedan utredningen presenterades har även det politiska läget i landet förändrats markant. Dessutom har några ärenden gällande avverkning av fjällnära skog vandrat ända upp till Mark- och miljööverdomstolen. I de fallen slog domstolen fast att markägare, som inte tillåts avverka fjällnära skog, har rätt till en ersättning på 125 procent av marknadsvärdet. Bakgrunden till rättsfallen var att Skogsstyrelsen nekat avverkningstillstånd i vissa fjällnära skogar med naturvärden. Avgörandet i Mark- och miljööverdomstolen ledde till en kraftig ökning av ansökningar om att få avverka i fjällnära skogar.

BirdLife Sverige stödjer Skogsutredningens förslag att skydda ett sammanhängande bälte med fjällnära skogar. Detta är landets enda kvarvarande och någorlunda intakta skogsekosystem av större format. De fjällnära skogarna är ovärderliga för biologisk mångfald, då många arters överlevnad är beroende av den sammanhängande gröna infrastruktur som den ursprungliga skogen utgör. Ett omfattande trakthyggesbruk, med generationstider långt under 100 år, innebär allt för stor fragmentering och utarmning av ekosystemen. Det drabbar inte enbart fåglar utan sannolikt i än större utsträckning mindre mobila organismer som kärlväxter, lavar och vedsvampar.

Vi kan dra en parallell till Amazonas eftersom politiska företrädare för Sverige i olika sammanhang tydligt stödjer avverkningsstopp av den kvarvarande regnskogen. Samtidigt motsätter sig samma företrädare ett avverkningsstopp i de sista få procenten naturskog på svensk mark.

Så länge som det saknas politiskt stöd för att skydda fjällskogarna kommer markägare att fortsätta avverka. Myndigheterna (i första hand Skogsstyrelsen) verkar sakna såväl kunskap och vilja som verktyg och resurser för att förhindra att fler urskogsmiljöer huggs ner. Inom BirdLife Sveriges fågelskyddsarbete granskas avverkningsanmälningar som kommer in från områden med höga naturvärden. En del av dessa ligger inom det skogsbälte som Skogsutredningen föreslog att skydda. Men inte ens där ges konsekvent gehör för avverkningsstopp eller utökad hänsyn, även om det finns skyddsvärda arter i aktuellt område.

Det förefaller som att det enda sättet att skapa ett verkligt skydd för fjällnära skogar är ett system som (jämfört med att hugga ner den) gör det mer ekonomiskt lönsamt, både på kort och lång sikt, att bevara och förstärka skogens värden. Både markägarkollektiven och skogsindustrin har dock gjort det mycket tydligt att man inte vill bidra med ekonomiska resurser. Det medför sannolikt att ett sådant system inte kommer till stånd inom överskådlig framtid, eftersom riksdagsmajoriteten absolut inte heller är beredd att prioritera detta i tillräcklig utsträckning. Hoppet står därför till ett pågående regeringsuppdrag till Skogsstyrelsen och Naturvårdsverket för hur ett effektivt artskydd ska kunna kombineras med lönsamhet. Risken är emellertid överhängande att även ett bra utredningsförslag kommer att mötas av samma kallsinnighet från regeringen som förslagen från Skogsutredningen och Artskyddsutredningen fick förra året.

Palsmyr i Tavvavuoma. Foto: Mia Ericsson.

Tavvavuoma – den svenska tundran

Begreppet tundra är inte glasklart, men oftast avses en naturtyp som karaktäriseras av ständig tjäle (permafrost) och låg eller obetydlig vegetation. Den arktiska tundran är det skoglösa område som sträcker sig mellan tajgan i söder och Norra Ishavet i norr. Om vi kan tala om en svensk tundra, så hittar vi den i Tavvavuoma, ett vidsträckt, flackt fjälllandskap några mil söder om Trekröset. Här finns en säregen miljö med så kallade palsmyrar och ett ovanligt rikt fågelliv. Sedan två år pågår ett samarbete mellan BirdLife Sverige och WWF som syftar till att kartlägga fågellivet och försöka utvärdera hur klimatförändringarna kommer att påverka fåglarna och den unika miljön.

Begreppen palsmyrar och palsar är nog okända för de flesta. Palsarna är som små åsar som höjer sig ur myren, ofta några meter höga och upp till tjugo meter långa. Under de bärris, mossor och lavar som växer uppe på palsen finns torv, och en bit in i denna torv är marken ständigt frusen även sommartid. Mellan palsarna finns ofta småvatten, och i Tavvavuoma finns också flera vattendrag och sjöar. Det är nog i första hand variationen av småbiotoper som gör palsmyrarna så fågelrika. Tack vare fågelrikedomen är Tavvavuoma både ett Natura2000- och Ramsarområde (våtmarkskonventionen) och Naturvårdsverket har föreslagit att området bör bli nationalpark.

Sommaren 2021 genomfördes en fågelinventering i Tavvavuoma på uppdrag av BirdLife Sverige och WWF. Totalt inventerades 47 km i en kombinerad punkt- och linjetaxering där alla sedda eller hörda individer registreras. Fågellivet var rikt, och det noterades totalt 2461 individer av 65 arter. Allra talrikast var ängspiplärka, följd av lövsångare och grönben. Grönben förekom på alla delsträckor – totalt noterades 226 individer. Tre andra vadare som var oväntat talrika, jämfört med tidigare rapporter från området, var brushane med 70 individer, smalnäbbad simsnäppa med 62 och dvärgbeckasin med 31. Bland ovanligare vadararter i området noterades vardera fyra myrspovar och myrsnäppor samt en dubbelbeckasin.

Förutom vadarfåglarna noterades bland annat inte mindre än 155 lappsparvar. Denna art har en signifikant nedåtgående trend i Sverige enligt standardruterna med en uppskattad minskning på i genomsnitt fyra procent per år. En annan hotad tätting i Sverige är rödstrupig piplärka. Dess svenska förekomst utgör den sydvästligaste utposten av en utbredning som sträcker sig ända bort till Beringssund. Totalt beräknas inte fler än högst 100 par finnas i landet. Den är tidigare rapporterad från Tavvavuoma, och den noterades även vid denna inventering. Nämnvärt är även tre blå kärrhökar, en jaktfalk och två par av tundrasädgås.

Myrspov i Tavvavuoma. Foto: Niclas Ahlberg/N.

Denna östliga underart av sädgås är tidigare inte påträffad i Sverige under omständigheter som tyder på häckning. Sammantaget bekräftar inventeringen att Tavvavuoma har ett ovanligt rikt fågelliv samt att det är på palsmyrarna som det är både art- och individrikast.

Förutom inventeringar av fåglar har det genomförts en vegetationskartering och fångst av insekter, det sistnämnda som ett led i att bättre förstå områdets ekologi. Dessutom pågår studier av flyttande vadare i

samarbete med CAnMove vid Lunds universitet. Bland annat har brushanar försetts med så kallade gps-loggar i syfte att kartlägga deras flyttningsresor. Ett effektivt skydd av långflyttande fåglar måste även innefatta såväl deras flyttningsresor som vinterkvarter. Arbetet i Tavvavuoma ska fortsätta till åtminstone 2024.

Referenser:

Ekologigruppen AB, 2022. *Inventering Tavvavuoma och Saarikoski, Torne Lappmark.*

Smalnäbbade simsnäppor i parning. Foto: Tomas Lundquist/N.

Lappsparv. Foto: Hans Cronert

Inventera mera!

Inom Svensk Fågeltaxering ramar drivs idag sju olika delprogram, som i olika grad finansieras av Naturvårdsverket. Länsstyrelserna är också viktiga partners för flera av delprogrammen. Det äldsta programmet med midvinterräkningar av sjöfågel har pågått i över 50 år. De två punktruttsprogrammen har pågått i mer än 45 år och standardrutterna i 26 år. Tre delprogram har dragits i gång under de senaste drygt tio åren som komplement.

Sjöfågelräkningar vinter och höst

Midvinterräkningar av sjöfåglar inleddes redan 1967 och genomförs idag samordnat i en stor del av världen inom ramen för Wetlands International. Systemet kompletterades 1973 med räkningar även under september månad. Dessa inventeringar har alltid koordinerats av Lunds universitet och ingår från 2019 i Svensk Fågeltaxering. Sjöfåglar räknas av frivilliga inventerare i förutbestämda sektorer vid alla former av vatten i mitten av januari och i mitten av september. Det är bara midvinterinventeringarna i januari som ingår i den formella miljöövervakningen med ekonomiskt stöd från Naturvårdsverket.

Vinterpunktrutterna

Denna inventeringsform startade vintern 1975/76 och bygger på fritt valda punktruttor som inventeras mellan

en och fem gånger per vinter. Metodiken är enkel. Vid 20 punkter i terrängen, valda av inventeraren själv, räknas alla fåglar som hörs eller ses under fem minuter.

Sommarpunktrutterna

Startades 1975 och bygger på samma räkningsmetod som vinterpunktrutterna, dvs. en rutt med 20 räkningspunkter, och genomförs vid ett tillfälle per vår/sommar.

Standardrutterna

Denna inventeringsform startades 1996 och har förutbestämda lägen som är systematiskt spridda över landet. Varje rutt utgörs av en 8 km lång kombinerad linje- och punkttaxering. Även standardrutterna räknas en gång per vår/sommar. Sedan 2011 räknas förutom fåglar även större däggdjur.

Nattrutterna

Startades 2010 och tillämpar en metod som är ett mellanting mellan punkträkningarna och standardrutterna. Inom rutor om 25 x 25 km (de gamla s.k. topografiska kartbladen och motsvarande fördelningen av standardrutterna) läggs 20 punkter ut, vid vilka alla fåglar av utvalda arter samt alla större däggdjur sedda och hörda under fem minuter räknas. Däggdjur räknas även under transportsträckorna mellan punkterna. Dessa punkter bestäms vid den första inventeringen och ligger därefter fast, även om en ny inventerare tar vid. Varje rutt räknas från skymningen och framåt, vardera en gång i mars, april och juni, för att täcka in natktiva fåglar och större däggdjur. Från 2019 räknas även förekomsten av lekande groddjur.

Kustfågelövervakningen

Kustfågelövervakningen drivs i mycket nära samarbete med Länsstyrelserna i kustlänen och i flera fall också med de regionala ornitologiska föreningarna. I programmet ingår 200 systematiskt utplacerade 2 x 2 km stora rutor i skärgårdsmiljö, vilka huvudsakligen inventeras från båt. Rutorna är fasta och har fördelats länsvis i direkt proportion till antalet öar i respektive län. Alla observerade individer av utvalda arter räknas vid ett tillfälle per år under försommaren. Detta delprogram startades 2015.

Sjöfågelrutterna (häckningstid)

Denna inventeringsform drivs tillsammans med Bird-Life Sverige och startades bland annat för att förstärka övervakningen av fåglar i blöta miljöer under häckningstid. I denna inventering räknas våtmarksfåglar i alla typer av blöta miljöer, både i inlandet och längs kusten. Systemet bygger på fritt utlagda räkningsplatser där inventeraren själv väljer var hen ska räkna. I sin enklaste form består inventerandet enbart av räkning från en enda punkt, t.ex. ett fågeltorn. Varje rutt räknas vid ett tillfälle per år i maj månad. Sjöfågelrutterna ingår så här långt inte i den formella miljöövervakningen och har därmed ingen finansiering från Naturvårdsverket eller andra myndigheter. Sjöfågelrutterna är tänkt som en enklare inventering som passar även dem som inte har vana av tidigare inventeringar. Även detta delprogram startades 2015.

Vilka är vi?

Svensk
Fågeltaxering

Inom Svensk Fågeltaxering övervakar vi förändringar i de svenska fågelbeståndens storlek. Projektet drivs vid Biologiska institutionen, Lunds universitet, som en del i Naturvårdsverkets och länsstyrelsernas miljöövervakningsprogram. Vi är den svenska representanten i det europeiska nätverket för fågelövervakning (EBCC).

ArtDatabanken

Större delen av ArtDatabankens verksamhet rymms inom SLU:s verksamhetsgren Fortlöpande miljöanalys (FOMA). FOMA fokuserar på samhällets behov – bl.a. som de uttrycks i riksdagens miljö kvalitetsmål – och den övergripande målsättningen om en långsiktig hållbar utveckling. ArtDatabanken tar även fram de svenska rödlistorna och driver rapporteringssystemet Artportalen.

Ottenby
fågelstation

ÖLAND | SVERIGE

Ottenby fågelstation grundades redan 1946 och drivs av BirdLife Sverige. Vid Ottenby fågelstation bedrivs en omfattande och bred fågelforskning. Verksamhetsfältet inkluderar bl.a. fågelflyttningens gåtor, övervakning av populationsförändringar samt fåglarnas betydelse som reservoar för influensavirus.

Falsterbo Fågelstation startades 1955 och drivs av Skånes Ornitologiska Förening. Ringmärkningen bedrivs enligt standardiserade former sedan 1980 och sedan 1973 räknas sträckande fåglar under hösten. Dessutom inventeras rastande och häckande kustfåglar, och stationen samarbetar även med forskare vid Lunds universitet.

BirdLife
SVERIGE

BirdLife Sverige – Sveriges Ornitologiska Förening – är den svenska grenen av det världsomspännande partnerskapet BirdLife International. Föreningen vilar på tre ben – fågelskådning, fågelskydd och fågelforskning – och har ca 17 000 medlemmar samt regionala eller lokala organisationer över hela landet. Föreningens program för fågelskydd och naturvård finns här: <https://cdn.birdlife.se/wp-content/uploads/2021/03/BirdLife-Sveriges-program-for-fagelskydd.pdf>

Sveriges fåglar 2022

är producerad av BirdLife Sverige – Sveriges Ornitologiska Förening i samarbete med Svensk Fågeltaxering vid Lunds Universitet och med material från ArtDatabanken samt fågelstationerna vid Ottenby och Falsterbo.

Redaktion och texter: Anders Wirdheim med bidrag från Martin Green, Svensk Fågeltaxering.

Ett särskilt tack till Daniel Bengtsson, Börje Dahlén, Mia Ericsson, Ulla Falkdalen, Thomas Holmberg, Berth-Ove Lindström, Jens Mattsson och Johan Råghäll som alla bidragit med information och kommentarer.

ISBN 978-91-88124-72-2

En dubbelbeckasin spelar i den ljusa fjällnatten. I ett samarbete mellan Lunds Universitet och Ånnsjöns fågelstation i Jämtland har dubbelbeckasiner studerats i mer än tio år. Man har bland annat kunnat visa att en av del av individerna flyger i en etapp till Nigeria när de lämnar Jämtland i augusti. Denna resa tar cirka tre dygn. Efter ett uppehåll på ett par veckor fortsätter de sedan till vinterkvarteren som finns våtmarker inne i regnskogen i Kongobäckenet och angränsande områden. För att undvika att bli överhettade, flyger beckasinerna betydligt högre på dagarna än på nätterna under den långa resan.
Foto: Tomas Lundquist/N

